

MORUS TAMÁS *UTÓPIÁJA*

Egy katolikus humanista államférfi dilemmái

PINTÉR Károly*

Morus Tamás – avagy eredeti angol nevén Sir Thomas More – nevét két okból tartja számon az európai kultúrtörténet: írói munkássága okán és politikai tevékenysége miatt. Irodalmi téren – bár latin és angol nyelvű életműve igen terjedelmes, összegyűjtött munkáinak kritikai kiadása 15 kötetet töltött meg¹ – egyetlen mű, az 1516-ban kiadott latin nyelvű *Utópia* szerzőjeként vált világhírűvé,² amely alkotás egy egész irodalmi műfaj, illetve utóbb egy jellegzetes mentalitás és gondolkodásmód névadója is lett. Politikusként pedig egy üstökösszerű és tragikus végű karriertörténet fűződik a nevéhez, amely elsősorban jelképes mivolta miatt nevezetes. A tehetős londoni polgárcsalád gyermeke politikai pályafutása csúcán a XVI. századi Anglia legmagasabb hivatali pozíciója, a lordkancellári szék birtokosa lett, ráadásul ő volt az első világi személy, aki ezt a rangot elnyerte. A mélyen hívő katolikus Morus, aki lordkancellárként aktív szerepet játszott a protestáns ‘eretnekek’ üldözésében, szándékán kívül azonban szembekerült VIII. Henrik valláspolitikájával: miután az uralkodó hiába próbálta a pápánál diplomáciai úton kieszközölni, hogy elválhasson első feleségétől, Aragóniai Katalintól, Boleyn Anna iránti szerelme és a fiúörökös utáni vágya arra indította, hogy az angol egyházat elszakítsa Rómától és a protestantizmus útjára terelje. Morus Henrik első egyházellenes élű intézkedésének másnapján lemondott pozíciójáról, és megpróbált csendben visszavonulni a nagypolitikától. Ám lelkiismeretére hivatkozva visszautasította

* Egyetemi docens, PPKE BTK.

¹ Ld. *The Yale Edition of the Complete Works of St. Thomas More*. New Haven, Yale University Press, 1961–1997. <https://tinyurl.com/bddpevfn>

² Legismertebb magyar nyelvű kiadása: MORUS Tamás: *Utópia*. (fordította, jegyzetekkel ellátta és az utószót írta KARDOS Tibor.) Budapest, Európa, 1989.

a királyra mint egyházfőre leteendő hűségesküt, ezért a Towerbe, onnan pedig 1535-ben a vérpadra került.³

Mindkét történet közismert: az *Utópiáé* éppúgy, mint szerzőjéé. Mind az irodalomtudomány, mind a történettudomány újra és újra beleütközik azonban abba a problémába, hogy a két történet több szempontból nehezen egyeztethető össze. Az *Utópia* II. könyve egy olyan eszményi társadalmat vázol fel, amely – bár sok szállal kötődik saját kora értékrendjéhez és hagyományaihoz – még felvilágosult humanista mércével mérve is radikális elképzeléseket fogalmaz meg: a magántulajdon teljes felszámolását, szigorú vagyoni egyenlőséget és életmódbeli uniformizmust, széleskörű vallási toleranciát, valamint patriarchális tekintélyen alapuló, de minden egyéb öröklött rangot és hatalmat elvető közösség-szerveződést állít példaként kortársai elé. Ha az I. könyv még ennél is konkrétabb, a korabeli Angliát sem kímélő társadalomkritikáját is figyelembe vesszük, akkor mindebből egy idealista reformer arcéle rajzolódik ki, akit mélyen felháborítanak korának igazságtalanságai: a szegények szenvedése, a nagyurak kapzsisága, az uralkodó fékezhetetlen nagyravágyása és hódító törekvései, az egyház nemtörődömsége és korrupciója. Azok számára, akik Morus Tamásról kizárólag legismertebb munkája alapján igyekeztek képet alkotni, Morus mint a reformáció előfutára, egy igazságosabb egyházi és társadalmi berendezkedés propagandistája jelent meg. Az előbbi vonását hangsúlyozta például Gilbert Burnet, a XVII. századi anglikán püspök és történész, aki az angol reformáció történetéről írott nagyszabású munkájában úgy vélte, Morus a szíve mélyén protestáns volt, hiszen tisztán látta a katolikus egyház és hittételei fogyatékosait.⁴ Ugyancsak az *Utópia* alapján alkotta meg Morus-képét a marxista történetírás, amelynek figyelmét a magántulajdon ostromozása, a kibontakozó ‘protokapitalizmus’ embertelenségének kritikája, a közös tulajdonon és a társadalmi egyenlőségen alapuló eszményi társadalom képeinek megrajzolása ragadta meg. Ebből kiindulva írta meg a német marxista szerző, Karl Kautzky a XIX. század végén ismert Morus-életrajzát, amelyben Morust – kizárólag az *Utópia* szövegére támaszkodva – számos alkalommal

³ Morus politikai karrierjének, perének és halálának rövid összefoglalását magyar nyelven ld. PINTÉR Károly: Idealizmus, politika és mártíromság: Morus Tamás arcai. *A Dunánál*, 2002/2. 36–42. Könyvterjedelmű életrajza: Raymond W. CHAMBERS: *Morus Szent Tamás*. (Ford. Nyilas Vera, 1. angol kiadás 1935.) Budapest, Kairosz, 2008.

⁴ Ld. John GUY: *Thomas More*. London, Arnold, 2000. 109.

„szocialistának” és „kommunistának” nevezte, és életpályáját a társadalom jobbításáért lankadatlanul küzdő reformer mártíromságaként értelmezte.⁵

Ha a politikus Morus pályafutását vesszük szemügyre, egészen más – nem is egy, hanem rögtön két különböző – kép tűnik szembe, melyek nemigen hasonlítanak a radikális társadalomjobbítóra. Az egyik portré Morust mint reneszánsz politikust, VIII. Henrik hűséges szolgáját mutatja, aki 1518-tól kezdve – ekkor nevezik ki királyi tanácsossá, azaz ekkor adja fel londoni jogi praxisát és városi politikusi pályafutását az udvari karrier érdekében – jó egy évtizeden keresztül kapaszkodik felfelé az udvari ranglétrán, míg 1529-ben, Wolsey kardinális kegyvesztését követően elnyeri a lordkancellári tisztet. Morus karrierje kétségkívül ekkor jutott a csúcra: világi közemberként ennél rangosabb vagy nagyobb hatalmat jelentő pozícióba nem kerülhetett. Ez a látványos pályafutás arról tanúskodik, hogy Morus minden bizonnyal korának egyik igen tehetséges politikusa volt, aki a király titkáráként és Wolsey bizalmi embereként nemcsak kiváló diplomáciai munkát végzett, hanem sikeresen lavírozott az udvari intrikák szédítő forgatagában. Ebben az évtizedben kifejtett konkrét politikai tevékenységéről – leszámítva a protestánsok ellen írott számos röpiratát – viszonylag keveset lehet tudni: a jelek szerint a legfontosabb feladata az volt, hogy a király titkáráként közvetítsen közte és Wolsey között, és gondoskodjon róla, hogy Wolsey udvari befolyása meg ne gyengüljön. A fennmaradt forrásokban mindenesetre nem található semmiféle olyan utalás, amely szerint ez alatt a tíz év alatt bármiféle önálló politikai kezdeményezéssel próbálkozott volna: megbízhatóan végrehajtotta a rábízott feladatokat, és kézbesítette a király és Wolsey üzeneteit, de ez minden. Persze aligha valószínű, hogy az *Utópiában* megfogalmazott radikális eszmék hangoztatása és a hatalmat birtoklók bátor kritikája ilyen sikeres karrierhez segítette volna Morust. Úgy tűnik tehát, mint ha ez a Morus egy egészen másik ember lenne: pragmatikus, alkalmazkodó, simulékony, lehetőségeivel okosan gazdálkodó, aki céljai érdekében helyenként némi alakoskodástól sem riad vissza. Ezt a Morust villantotta fel nagy vihart kavart tanulmányaiban Geoffrey Elton, a XX. század második felének egyik leghíresebb Tudor-kori angol történésze, aki úgy vélte: Morus írásaiban és leveleiben tudatosan alkotott magáról a valóságnál hízelgőbb képet, és a politikába kényszerből, ímmel-ámmal belekeveredő tudós humanistaként igyekezett bemutatni önmagát, ám e tetszetős póz mögött valós politikai ambíciók

⁵ Ld. Karl KAUTZKY: *Thomas More und Seine Utopie*. Berlin, Verlag JHF Dietz, 1947. (1. kiadás 1887.)

rejtőztek.⁶ Elton nyomán több ponton megkérdőjelezte Morus őszinteségét és szavahihetőségét Richard Marius monumentális Morus-életrajza is.⁷

A harmadik portré ismét csak élesen különböző: ez a katolikus mártír Morus Tamást mutatja, aki vallásos hitére és lelkiismeretére hallgatva 1532 májusában lemond a kancellárságról, és ezáltal szembekerül Henriknek az angol egyházat protestáns irányba terelő reformpolitikájával, amiért végül életével fizet. Morus tragikus sorsa mindenekelőtt azért vált világhírűvé, mert azon kevesek egyike volt, akik elvi alapon és a várható következmények tudatában szembe mertek szegülni egy olyan erőszakos, hirtelen haragú, kíméletlen, zsarnoki természetű uralkodóval, mint VIII. Henrik. Kétségkívül ez a legismertebb Morus-arcél, hiszen a ránk maradt legkorábbi életrajzok – kezdve a William Roper, Morus veje által 1557 körül írott rövid életrajzi vázlattól egészen dédunokája, Cresacre More 1620 körül írott, többnyire korábbi művekre támaszkodó portréjáig⁸ – életpályájának erre a részére összpontosították figyelmük javát. A kivétel nélkül hívő katolikus szerzők nyilvánvaló szándéka az volt, hogy Morust a katolikus hit mártírjaként állítsák az olvasó elé, aki erkölcsi szempontból példamutató életét végül egy jelképes értékű cselekedettel az igaz egyház védelmében áldozta fel. Bár legfőbb szándékukat, Morus szentté avatását nem sikerült elérniük – erre jóval később, halálának 400. évfordulóján, 1935-ben került csak sor –, mégis megörökítették azt a szinte emberfeletten becsületos, erkölcsös és igaz embert, aki a XX–XXI. századi közvélemény körében is a legismertebb. Ezt a szent Morus-képet vitte tovább R.W. Chambers híres és nagyhatású életrajza,⁹ és ezt az embert mutatja be Robert Bolt nagysikerű életrajzi drámája, a *Kinek se nap se szél* (1960), melyből Oscar-díjas film is készült.¹⁰

Miért jelent problémát e három Morus-portré összeillesztése? Melyek azok a pontok, ahol a kép ‘nem áll össze’? Az első ellentmondás az idealista reformer és a gyakorlati politikus között feszül: Morus politikai tevékenységében jóformán nyomát sem találjuk azoknak a radikális társadalomjobbító eszméknek, amelyek áthatják az *Utópiát*. Sokakban felmerült a kérdés: ‘hova lett’ az a viszony-

⁶ Ld. Geoffrey R. ELTON: Thomas More, Councillor. In: Richard S. SYLVESTER (ed.): *St. Thomas More: Action and Contemplation*. New Haven – London, Yale University Press – St. John’s University, 1972. 85–122.

⁷ Ld. Richard MARIUS: *Thomas More*. New York, Knopf, 1984.

⁸ Ld. William ROPER: Life of Sir Thomas More. In: Maurice ADAMS (ed.): *The “Utopia” and the History of Edward V., by Sir Thomas More. With Roper’s Life*. London – Felling-on-Tyne, The Walter Scott Publishing Co. [1890] 1–61.

⁹ Ld. CHAMBERS i. m.

¹⁰ Ld. Robert BOLT: *Kinek se nap se szél: Thomas More*. (Ford. Vas István.) Budapest, Holnap, 2006., és *A Man for All Seasons* (1966). Rendezte Fred Zinnemann.

lag fiatal (az *Utópia* megírásakor 37 esztendő) társadalomkritikus, aki olyan szenvedélyes szavakkal ostromozta Anglia problémáit? A második ellentmondás a korabeli egyházat bíráló humanistát szembesíti a katolikus hit katonájával és mártírjával: miként lehetséges az, hogy az *Utópiában* példátlan vallási toleranciát hirdető Morus alig néhány év múlva tollal és tettekkel is szenvedélyesen küzd Luther tanai és angliai hívei ellen? A harmadik ellentmondás a politikus és a szent között feszül: udvari pályafutása alatt Morus alaposan kitapasztalhatta a nagypolitikát és közelről ismerhette meg Henriket. Nyilvánvalóan számos esetben kényszerült arra, hogy véleményét és nézeteit elhallgassa vagy az adott helyzethez igazítsa. Miért nem volt hajlandó arra, hogy egy látszólag nem túl nagy jelentőségű kompromisszumot vállalva szóban behódoljon Henriknek, letegye az esküt és ezáltal megkímélje életét és vagyonát? Avagy megfordítva a kérdést: ilyen elvhű és következetes jellemként miért vállalt egyáltalán politikai szerepet? Miért nem őrizkedett Henrik veszedelmes közelségétől?

Jelen írásomban a fent vázolt ellentmondásokat Morus *Utópiájának* alapos olvasása fényében veszem szemügyre. Ha közelebről megvizsgáljuk ugyanis Morus nevezetes munkáját, azt láthatjuk, hogy mindezek a kérdések már ott is fellelhetők. A mű keletkezéstörténetének fontos eleme, hogy javarészt külföldön íródott: Morust 1515 májusában VIII. Henrik egy diplomáciai küldöttség tagjaként Flandriába küldte, hogy az ottani uralkodó követeivel külkereskedelmi megállapodásokról tárgyaljon. Morus jóbarátja, Rotterdami Erasmus egyik leveléből tudjuk, hogy az Utópia szigetét részletesen bemutató II. könyv itt íródott,¹¹ de maga Morus is utal a követségre művének elején, továbbá flamand barátja, Aegidius Péter (eredeti nevén Pieter Gillis) az antwerpeni katedrális előtt mutatja be ismerősének, egy portugál filozófus-utazónak, Csapatúz Rafaelnek,¹² aki aztán az egész kötet főszereplője és a II. könyv narrátora lesz.¹³

¹¹ A levél idevágó részletét magyar fordításban közli MACZELKA Csaba: *Egy ember az örökkévalóságának: Thomas More*. Budapest, Napkút, 2020. 62–63.

¹² A latin eredetiben Raphael Hythlodæus, akinek ógörög eredetű és homályos szójátékot rejtő vezetéknevét Kardos Tibor meglehetősen vitathatóan magyarította így. Az angol kritikusok zöme inkább az „ostobaság terjesztője” avagy a „képtelenség mestere” formában szokta értelmezni a szóösszetételt. Részletesen ld. Károly PINTÉR: *The Anatomy of Utopia: Narration, Estrangement and Ambiguity in More, Wells, Huxley and Clarke*. Jefferson, McFarland, 2010. 204. 44. jegyzet.

¹³ Ld. Morus i. m. 11–13. A bemutatás aktusa, illetve a portugál idegen jellemzése az *Utópia* egyik csekély figyelemre méltatott, de annál fontosabb mozzanata, melynek részletes elemzését ld. Károly PINTÉR: *Encounter with a Stranger: Introducing Hythlodæus in More's Utopia*. In: ITZÉS GÁBOR – KISÉRY ANDRÁS (szerk.): *Míves semmiségek – Elaborate trifles: Tanulmányok Ruttkay Kálmán 80. születésnapjára – Studies for Kálmán G. Ruttkay on his 80th birthday*. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2002. 141–155.

Ez a követség Morus első komoly diplomáciai megbízatása, voltaképpen politikai pályafutásának kezdete: így tehát az *Utópia* Morus életpályának döntő (és utólag nézve végzetes) fordulata idején született.

Innen nézve korántsem véletlen, hogy az I. könyv zömében ‘Morus’ (nem a történelmi személy, hanem a párbeszéd egyik résztvevője, a szerző fiktív alteregója¹⁴) és elképzelt beszélgetőtársa azon vitáznak, érdemes-e egy tudós embernek egy uralkodó szolgálatába állni és tanácsaival elősegíteni az ország jobb kormányzását. Míg ‘Morus’ (aki jóval kevesebb szóhoz jut a vitában, inkább csak kérdéseket tesz fel és itt-ott röviden megfogalmazza a maga véleményét) arról próbálja meggyőzni Rafaelt, hogy az ő bölcsességével, világljáró tapasztalatával sokat tudna segíteni egy államfőnek, a portugál álláspontja következetesen elutasító, és ezt részletesen ki is fejti. Meggyőződése szerint egy uralkodó mindig csak harácsolni, háborúzni és hódítani akar, mindig a maga dicsőségével van elfoglalva, nem alattvalói javával, tanácsadói pedig egytől egyig képmutató, talpnyaló karrieristák. Becsületes, erkölcsös embernek nincs helye ilyen társaságban, hiszen ha őszintén beszél, süket fülekre talál, sőt talán bajt hoz a fejére, viszont ha elhallgatja véleményét, akkor csupán assisztál mindahhoz a gonoszsághoz és becstelenséghez, amit a hatalom elkövet. J. H. Hexter nevezetessé vált értelmezése szerint az I. kötet lényegileg a tanácsadásról szóló dialógus, melyben Morus saját kétségeit, vívódását dramatizálta, miközben a valóságban azt a jelentőségteljes döntést kellett meghoznia, hogy VIII. Henrik meghívását elfogadva a király szolgálatába lép-e.¹⁵ Ha elfogadjuk ezt a feltevést, akkor voltaképpen a valódi Morus két énje vitatkozik az I. könyvben, ahol Rafael a politikát és a politikusokat egyaránt megvető, a tudományt és a bölcsességet mindenek fölé helyező idealista, míg vitapartnerre, ‘Morus’ egy megengedőbb és gyakorlatiasabb álláspontot képvisel, mely szerint a bölcs embernek alkalmazkodnia kell azokhoz a politikai-társadalmi viszonyokhoz, melyek között él, és ezek között kell megtennie minden tőle telhetőt a helyzet javításáért.

¹⁴ A Morus-szakirodalom egyik kedvelt vitatémája, hogy az *Utópia* I. könyvének ‘Morus’ nevű szereplője és főként az általa hangoztatott nézetek mennyire azonosíthatók szerzőjének valós véleményével. Irodalmi szempontból vizsgálva a kérdést eléggé egyértelmű, hogy ‘Morus’ nem tekinthető a szerző valós alteregójának, hiszen megfogalmaz olyan nézeteket is, amelyekről Morus bizonyíthatóan mást gondolt, illetve az egész művet átható ironia eleve gyanakvásra int az efféle egyszerűsítő azonosításokkal szemben. Részletesen ld. PINTÉR (2010) i. m. 65–77.

¹⁵ Ld. J. H. HEXTER: *More's Utopia: The Biography of an Idea*. New York, Harper and Row, 1965. 113–155.

Maczelka Csaba nemrégiben megjelent kiváló *Utópia*-kismonográfiája Morus kevésbé ismert korai írásait vizsgálva felhívja arra a figyelmet, hogy – modern szóval élve – az értelmiségi és a hatalom viszonya, valamint az igazságos hatalomgyakorlás és a zsarnokság közti különbségek Morust fiatalok óta foglalkoztatták: ez a problematika jelen van az általa fordított Pico della Mirandola-életrajzban éppúgy, mint a III. Richárd királyról írott, befejezetlenül maradt drámájában.¹⁶ Miközben az *Utópia* java részében az idealista és meg nem alkuvó – más megközelítésben fantaszta és fanatikus – Rafael nézeteit olvashatjuk, a valódi Morus végül saját fiktív alteregója tanácsára hallgatva az udvari karriert választotta. Tragikus végű pályafutásának ismeretében azonban különösen intő felhangot kapnak Rafael azon megállapításai, melyek szerint a bölcsnek nincs helye a természetnél fogva erkölcstelen politikában:

„Hogy hazudni a filozófus kenyere-e, nem tudom, de az enyém nem. [...] De ha mindazt elvetjük mint szokatlant és képtelent, amit az emberek felfordult erkölcsi idegenszerűnek tüntetnek föl számunkra, akkor a keresztény hívők előtt is majd mindent titokban kellene tartani Krisztus tanításából, jóllehet megtiltotta, hogy elhallgassák [...] Az ő tanítása sokkal idegenebb az emberi erkölcsöktől, mint az én szavaim voltak.”¹⁷

Ha az *Utópia* 1516-os megjelenését követő másfél évtizedet úgy tekintjük, mint Morus politikai ambícióinak kibontakozását, majd beteljesítését, amely azonban elkerülhetetlenül komoly erkölcsi kompromisszumokkal járt, élete utolsó három évében – részben a politikai helyzet radikális fordulata nyomán – visszatalált ahhoz a rendíthetetlenül következetes vallásos erkölcsiséghez, amelyet a dialógusban vitapartnerre képvisel. Ez egyébként Morustól korábban sem volt idegen: fiatal felnőttként a londoni karthauzi monostorban (vagy a közelében) élt és rendszeresen részt vett a szerzetesek ájtatosságaiban: életrajzai szerint komolyan fontolgatta, hogy maga is szerzetesnek áll.¹⁸ Hogy az egyházi rendek életmódja közel állt a szívéhez, azt éppen *Utópia* szigetének sajátos intézményrendszere bizonyítja: több szerző is felhívta már arra a figyelmet, hogy a magántulajdon hiánya és a közösségi életmód, beleértve a közös étkezéseket, valamint az elképzelt társadalom alapvetően egyenlőségen alapuló, de

¹⁶ Ld. MACZELKA i. m. 28–35.

¹⁷ MORUS i. m. 48–49.

¹⁸ ROPER i. m. 4.; CHAMBERS i. m. 65.

szigorúan fegyelmezett, patriarchális hierarchiája számos ponton emlékeztet a középkori kolostorok működésére.¹⁹

Ami pedig Utópia szigetének első látásra mehökkentő vallásszabadságát illeti, valójában az sem mond ellent Morus mélyen megélt katolicizmusának. Albert Duhamel értelmezése szerint Morus itt Aquinói Szt. Tamás *Summa contra Gentiles* c. munkájának logikáját követi,²⁰ amely szerint Utópia pogány lakói a keresztény vallás igazságainak ismerete nélkül, pusztán a ráció erejével jutottak el a vallási tolerancia azon eszméjéhez, amelyet gyakorolnak. Maga a legendás Utopus király, a sziget alapítója intette alattvalóit arra, hogy „ha csak egy igaz vallás van, és a többi mind hamis, akkor el fog érkezni az az időpont, amikor ez a vallás az igazság belső ereje révén kiemelkedik és kitűnik majd, föltéve, hogy érvekkel és türelemmel kezelik az ügyet.”²¹ Csupán annak hirdetését tiltotta meg, hogy a lélek halandó, illetve hogy a halál után nincsenek következményei az erényes avagy a bűnös életnek.²² Ám Rafael azt is megjegyzi elbeszélésében, hogy Utópia lakói nagyon nyitottan és érdeklődve fogadták a kereszténység tanait, „mivel az ő fővallásukhoz igen közelállónak látszott”, továbbá azért, mert az Utópiában megszokott élet- és vagyonközösség is visszaköszönt a krisztusi tanításokból: „Krisztus is helyesnek tartotta tanítványai közös életét, ami a keresztények igazán testvéri gyülekezeteinél mai napig is szokásban van”.²³ Az Utópia-lakók kereszténység iránti vonzódásának rövid bemutatásával Morus, a szerző arra is utal, hogy az igaz hit megtalálja az utat az erkölcsös pogányok szívéhez.

Természetesen azt a fontos tényt sem érdemes tagadni, hogy az *Utópia* éppen egy évvel Luther Márton 1517-es fellépése, vagyis a reformáció kezdete előtt látott napvilágot, tehát Rafael beszámolójának ‘lejegyzése’ idején Morus még nem sejtette, milyen éles teológiai és politikai viták és konfliktusok fogják hamarosan megosztani és egymás ellen fordítani a nyugati kereszténység országait. Ha látta volna a jövődőt, talán kevésbé nagyvonalúan vázolja fel elképzelt szigetének vallási toleranciáját, és így elkerülhette volna azt a protestáns részről gyakran megfogalmazott vádat, hogy miközben könyvében látszólag elutasította a más vallásúak üldözését és erőszakos térítését, lordkancellárként éppen ennek az ellenkezőjét gyakorolta. De az *Utópiában* fel-felbukkanó

¹⁹ Ld. P. Albert DUHAMEL: Medievalism of More's 'Utopia'. *Studies in Philology*, vol. 52., no. 2. (1955) 119–120.

²⁰ DUHAMEL i. m. 109–111.

²¹ MORUS i. m. 125.

²² Uo. 126.

²³ Uo. 123–124.

antiklerikális epizódok és megjegyzések nem jelentik azt, hogy Morus hite a katolicizmus alapvető teológiai téziseiben bármikor is megrendült volna: ezt Luther és Tyndale, a Biblia első angol protestáns fordítója ellen írott röpiratai fényesen igazolják.²⁴

Morus Tamás egyaránt lojálisan szolgálta egyházát és uralkodóját, ám VIII. Henrik válási ügye – amelyben Morus lordkancellárként is következetesen került az állásfoglalást, nyilván azért, mert látta a benne rejlő politikai veszedelmet²⁵ – végül abba a végzetes helyzetbe hozta, hogy választásra kényszerült, melyikükhöz marad hűséges. Letartóztatása és fogsága alatt végig azt hangoztatta, hogy a királyt egyházfőnek elismerő hűségeskü letételét lelkiismereti okokból tagadta meg, annak indokairól nem nyilatkozott. Mivel a hallgatás önmagában felségsértésnek aligha volt tekinthető, végül is egy feltehetően hamis tanúvallomás alapján ítélték el, ám az utolsó szó jogán kifejtette álláspontját: az angol parlament nem nyilváníthatja a királyt az egyház fejévé, mert ezzel szembeszegül Isten és az egész keresztény anyaszentegyház törvényével, és a hívő ember sem tehet esküt egy ilyen törvényre, mert ezzel lelke üdvösségét teszi kockára.²⁶ Szemtanúk szerint sorsát higgadtan és derűsen viselte, ami – nyilván nem véletlenül – összecseng azzal, ahogy leghíresebb könyvében írta le az Utópia-lakók halálról vallott nézeteit:

„valamennyien biztosra veszik, hogy az ember halála után mérhetetlenül boldog lesz. Ezért csak a betegeteket sajnálják, a haldoklókat nem, kivéve, ha olyat látnak, aki remegve és nehéz szívvel válik meg az élettől. Ezt nagyon rossz jelnek veszik, mintha lelke reményét veszítve és rossz lelkiismerettel mintegy a reá váró büntetés előérzetében félne a haláltól. [...] Viszont ha valaki vidáman és jó reményekkelelve távozott, amiatt senki sem bánkódik, temetését énekek kísérik, lelkét nagy szeretettel istennek ajánlják [...] Azt tartják, hogy a derék élet emlékezete a leghathatósabbban ösztönzi érelyre az élőket.”²⁷

Morus Szent Tamás hagyatéka így tehát kettős: élete és halála hitéhez való rendíthetetlen hűségének tanúbizonysága, leghíresebb irodalmi alkotása

²⁴ Ld. Gerard B. WEGEMER – Stephen W. SMITH (eds.): *The Essential Works of Thomas More*. New Haven–London, Yale University Press, 2020.

²⁵ Ld. GUY i. m. 152–157.

²⁶ ROPER i. m. 50–56.; CHAMBERS i. m. 310–316.

²⁷ MORUS i. m. 127.

pedig egy olyan képzelt szigettel gazdagította az egyetemes kultúrtörténetet, amelynek neve egyszerre jelent nemlétező helyet, azaz Seholországot (ógörögül *ou + topos*) és jó helyet, vagyis Boldogországot (*eu + topos*), ezzel az ironikus kétértelműséggel fejezve ki az emberiség vágyainak beteljesíthetlenségét.